

Абдувалиев З.,
Тошкент Архитектура ва қурилиш
институты катта ўқитувчиси

Эшбекова З.Т.,
Тошкент давлат иқтисодий
университети «Бухгалтерия ҳисоби»
кафедраси асистиенти

ИНТЕГРАЦИЯЛАШГАН ҲИСОБОТ КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ ВОСИТАСИДИР

ИНТЕГРИРОВАННАЯ ОТЧЕТНОСТЬ – ЭТО ИНСТРУМЕНТ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

INTEGRATED REPORTING IS A CORPORATE GOVERNANCE TOOL

Аннотация. *Интеграциялашган ҳисоботнинг мақсади – чалкашликни бартараф қилиш ва компания ҳақида аниқ, қисқа ҳамда тушунарли маълумотлар тақдим этиши.*

Калит сўзлар: *инвестиция, стратегия, корпоратив бошқарув, интеграциялашган ҳисобот.*

Аннотация. *Цель интегрированного отчета-устранить путаницу и предоставить четкую, лаконичную и понятную информацию о компании.*

Ключевые слова: *инвестиции, стратегия, корпоративное управление, интегрированная отчетность.*

Abstract. *The purpose of an integrated report is to eliminate confusion and provide clear, concise and understandable information about the company.*

Key words: *investments, strategy, corporate governance, integrated reporting.*

Интеграциялашган ҳисобот янги восита бўлиб, компанияларни яқин истикболда молиявий бозорлар ва кенг доирадаги манфаатдор томонлар билан самарали ҳамкорлигини таъминлайди. Лекин ҳозирни ўзида бу восита компаниялар учун ўз иш модели ва қийматликларни яратувчи омилларни яхшироқ тушуниб етишишида самарали восита бўлиши мумкин.

Интеграциялашган ҳисобот фойдаланувчиларга компаниянинг стратегияси, ютуқлари ва бошқарув услуги (иқтисодий ва ижтимоий нуқтаи назардан) ҳақида молиявий ва номолиявий хусусиятдаги маълумотларни тақдим этади ҳамда улар ўртасидаги муносабатларга асосий эътиборни қаратади. Компаниялар мазкур ҳисоботда ўзининг бизнес модели ҳамда қисқа, ўрта ва узоқ муддатларда эришилаётган қиймати ҳақида изоҳлар келтириши керак.

Интеграциялашган ҳисобот бўйича ягона бир стандарт шакл мавжуд эмас. Шу билан бирга, Халқаро интеграциялашган ҳисобот қўмитаси (ХИХҚ) мазкур ҳисоботни тайёр-

лашда амал қилинадиган асосий тамойилларни белгилаб берган. Таъкидлаш жоизки, интеграциялашган ҳисобот молия соҳасидаги янги тенденция бўлиб, амалиётда унинг шакллантириш механизми ҳали етарли даражада ишлаб чиқилмаган. Тажриба-синов ва янгиликка интилувчи компаниялар учун бу ўз шароитларини кенгайтириш борасида катта имкониятдир.

Амалий жиҳатдан олиб қараганда интеграциялашган ҳисобот компания ҳақидаги қисқача маълумотларни, яъни корпоратив стратегияси, бизнес модели ва компания фаолият юритаётган шарт-шароитлар ҳақидаги долзарб маълумотларни ўзида қамраб олади. Шунингдек, ушбу ҳисоботда яна стандарт молиявий кўрсаткичларга эмас, балки умумий воқеаларга эътибор қаратиладиган «тарихий» маълумотлар ҳам акс эттирилади. Энг муҳими мазкур ҳисоботни ўрганиш орқали компаниянинг стратегик мақсадларига эришишида дуч келадиган қийинчилик ва рискларни яхшироқ тушуниш ҳамда қисқа, ўрта ва узоқ муддатларда бизнеснинг барқарорлигини баҳолаш имконини берувчи маълумотларни олиш мумкин.

Бу шунчаки жорий хўжалик жараёнларини тавсифидек бўлиб туюлиши мумкин, аммо аслида бундай эмас. Ҳисоботлар учун ахборот манбаларининг кўплиги, ҳисобот ҳажмининг доимий равишда мураккаблашиб ва ошиб бориши, муҳим маълумотларнинг бўлмаслиги ва аксинча кераксиз маълумотларнинг кўплиги туфайли бир қараганда компаниянинг фаолияти шаффоф эмасдек кўринади. Бу эса нафақат ҳисобот тузувчилар учун, балки манфаатдор томонларнинг кенг доираси учун ҳам муаммолар яратади.

Интеграциялашган ҳисоботнинг мақсади – чалкашликни бартараф қилиш ва компания ҳақида аниқ, қисқа ҳамда тушунарли маълумотлар тақдим этишдан иборатдир. Интеграциялашган ҳисобот муҳокама қилинганда, кўпчилик мазкур ҳисоботларни шакллантиришни умумий стандарти бўлишини хоҳлайди. Бироқ, ҳозирда маълумотларни акс эттириш шакли ва изоҳлар рўйхатига ҳеч қандай талаблар қўйилмаган. Бунинг ўрнига, Халқаро интеграциялашган ҳисобот қўмитаси (ХИХҚ) «Интеграциялашган ҳисобот - XXI асрда ўзаро ҳамкорлик қадрияти сифатида» номли ҳужжатни муҳокама учун эълон қилди. Унда интеграциялашган ҳисоботнинг бешта асосий тамойиллари ва олтита компонентлари баён қилинган.

Интеграциялашган ҳисоботни тузишда амал қилинадиган асосий тамойиллар:

- 1) стратегик йўналиш;
- 2) келажакка йўналтириш;
- 3) ахборотларни тизимли ва аниқ бўлиши;
- 4) ўзгаришларга мослашиш ва манфаатдор томонларнинг манфаатларини эътиборга олиш;
- 5) қисқалик, ишончлилиқ ва муҳимлилиқ.

Қўмита ҳисобот фойдаланувчилари ва тузувчиларига интеграциялашган ҳисобот билан корпоратив ҳисобот ўртасидаги фарқларни изоҳлашга ёрдам бериш учун уларни саккизта фарқларини аниқлаган. Интеграциялашган ҳисоботнинг асосий хусусияти шундаки, у компания истеъмол қиладиган ва яратадиган ресурслар (молиявий, ишлаб чиқариш, инсон, интеллектуал, табиий ва ижтимоийлар)га асосий эътиборини қаратади.

Ушбу ҳисоботнинг тузилиши асосий тамойилларга асосланганлигини инобатга олиб, компаниялар билан бирга, бошқа ташкилотлар, шу жумладан, давлат органлари ва жамоат бирлашмалари ҳам интеграциялашган ҳисоботларни тузишлари мумкин. Интеграциялашган ҳисобот кўпгина компанияларда шакллантирилмоқда, аммо унинг амалда

қўлланиш механизми ҳалигача мукаммал ишлаб чиқилмаган. Шундай бўлса-да, компаниялар биринчи марта интеграциялашган ҳисобот тамойилларига амал қилиб, бу қандай самара келтириши мумкинлигини аниқлаб, эркин тажриба ўтказиш ва инновацияларни жорий қилиш имконига эга бўлди.

Шу ўринда интеграциялашган ҳисобот ким учун мўлжалланган? Унинг фойдаланувчиси ким бўлади?, – деган савол туғилиши табиийдир. Интеграциялашган ҳисобот компаниянинг стратегияси ва ютуқлари билан қизиқувчи ҳар қандай маълумот истеъмолчилар учун фойдали бўлади. Лекин бу барча манфаатдор томонларга мазкур ҳисобот батафсил маълумотлар тақдим этади, деган маънони билдирмайди. Масалан, акциядорларга катта ҳажмдаги батафсил маълумотлар керак бўлиши мумкин. Кўп ҳолларда, барча манфаатдор томонларнинг эҳтиёжларини қондиришни имкони бўлмайди.

Интеграциялашган ҳисобот жорий ҳисоботларни алмаштира оладими? Кўпгина ҳисобот тузувчи ва улардан фойдаланувчилар тақдим этиладиган маълумотлар ҳажми камайтирилишини қўллаб қувватлашади. Бундай ўзгаришларнинг истикболда юз бериши кўп омилларга: компанияларда интеграциялашган ҳисоботни тарқалиш доираси, унинг сифати даражаси ва инвесторларнинг ҳисоботларни ахборот мазмунидан қониқиш ҳосил қилиш даражасига боғлиқ. Мазкур натижаларга эришилгандагина давлат органлари ва қонун чиқарувчилар томонидан мавжуд талабларни камайтирилишини кутиш мумкин. Шу билан бирга, кўпгина мамлакатларда давлат органлари томонидан бу йўналишда ҳаракатлар бошланди ва йиллик ҳисоботларда номолиявий хусусиятдаги маълумотларни кўпайтириб бориш бўйича мажбурий талаблар белгилана бошланди.

Компания фаолият кўрсатаётган мамлакатдаги меъёрий-ҳукукий қонунчиликка кўра интеграциялашган ҳисоботнинг асосий тамойиллари асосида тақдим этилган маълумотлардан ташқари унинг таркибига қўшимча маълумотларни ҳам киритиш керак бўлади. Бу маълумотларга МХҲС ёки АҚШ бухгалтерия стандартлари (US GAAP) мажбурий бўлган юрисдиксияларда молиявий кўрсаткичлар ва ахборот-ҳукукий муҳит янада ривожланган юрисдиксияларда номолиявий хусусиятдаги маълумотлар киради.

Интеграциялашган ҳисоботни битта ҳужжат кўринишида расмийлаштиришга ҳожат йўқ. Бирок, бундай тартиб ҳукукий талабларга мувофиқ ҳисобот тақдим этиш ниятида бўлган компаниялар учун тавсия этилади. Ҳисоботга маълумотларни асосий тамойилларга мувофиқ киритилиши ва компания қўшимча тақдим этмоқчи бўлган маълумотлардан алоҳида акс эттириши керак. Уларнинг фарқларига эътибор беришнинг энг қулай йўли – ҳамма маълумотларни битта ҳужжатда (қоғоз ёки электрон) бирлаштиришдир.

Интеграциялашган ҳисоботларни намунаси мавжудми?, – деган саволга қуйидагича жавоб бериш лозим. Интеграциялашган ҳисоботнинг умумий қабул қилинган таърифи яратилгунга қадар, бу масалага эҳтиёткорлик билан ёндашиш мақсадга мувофиқ бўлади. Интеграциялашган ҳисобот тузиш борасида илғор ҳисобланадиган компаниялар ҳам ўз ҳисоботлари, умуман олганда кўмита кўрсатмаларидан узоқроқ эканини тан олишади. Бирок, бу интеграциялашган ҳисобот тамойилларини қўллаш намунаси йўқ, деган маънони билдирмайди. Масалан, «Интеграциялашган ҳисобот – XXI асрда ўзаро ҳамкорлик қадрияти сифатида» номли ҳужжатда интеграциялашган ҳисоботни тажриба сифатида шакллантираётган компанияларнинг рўйхати келтирилган. Бундан ташқари, интеграциялашган ҳисобот тузмайдиган компаниялар ҳам мустақил равишда интеграциялашган тартибда ҳисоботларни шакллантиради. Чунки, моҳиятан, интеграциялашган ҳисобот фойдаланувчиларга компания фаолияти ҳақидаги маълумотларни янада самарали ет-

казиб бериш учун мўлжалланган. Шундай қилиб, агар компания ўз олдига ҳисоботни такомиллаштиришни мақсад қилиб қўйган бўлса, у ҳолда ҳисобот интеграциялашган хусусиятларга эга бўлиши керак.

Интеграциялашган ҳисоботлар кўрсаткичлари ўлчовини маълум бир тартиби бўлишини тақозо қиладими?, деган савол туғилиши табиий. Интеграциялашган ҳисоботнинг таркибий тузилиши мазкур ҳисоботда акс эттирилиши зарур бўлган масалаларни аниқлаш имконини берувчи бир қатор тамойилларни белгилайди. Лекин у муайян кўрсаткичларни ҳисоблаш ва акс эттириш тартибини белгилаб бермайди. Бу масала тегишли стандартларни белгилайдиган корхоналар ихтиёрида қолади. Истикболда битта ҳисоботнинг турли компонентларига ҳар хил корхоналар томонидан стандартларни ўрнатилиши керакли самара келтирмайди. Мумкин бўлган сценарий ягона бир ташкилот интеграциялашган ҳисоботнинг мазмунига бўлган талаблар ва кўрсаткичларни ҳисоблаш ҳамда тақдим этиш бўйича тегишли услубий асосларни ишлаб чиқиш учун тўлиқ жавобгар бўлишидир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947-сонли Фармони, 2017 йил 7 февраль.
2. «Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. 2015 йил 24 апрель.
3. «Акциядорлик жамиятларига хорижий инвесторларни жалб қилиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида» ги Қарори 31.03.2015 й. ПҚ-2327.
4. С.Кудратов. Банк тизимида корпоратив бошқарувни такомиллаштириш. – Т.: «Академнашр», 2016.
5. Н.М.Расулов. Монография. Корпоратив бошқарув – инвестициялар самарадорлиги кафолати. – Т.: ТДИУ нашриёти, 2011.
6. Н.Б.Абдусаломова. 2017–2021 йилларда саноатни ривожлантириш ва модернизация қилиш Ўзбекистонни ривожлантириш Ҳаракатлар стратегиясининг асосий вазифаларидан бири сифатида. Международнанаучно- практическая конференция «Стратегия действий Республики Узбекистан: макроэкономическая. 102–108 бетлар
7. www.cbu.uz. сайти маълумотлари.

**Абдураззакова Шохиста,
Тошкент давлат иқтисодиёт
университети таянч докторанти**

МАМЛАКАТДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

СПОСОБЫ ЭФФЕКТИВНО ОРГАНИЗОВАТЬ ПРИВЛЕЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В СТРАНЕ

WAYS TO EFFECTIVELY ORGANIZE THE ATTRACTION OF INVESTMENT IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE COUNTRY

Аннотация. *Инвестицияларни йўналтиришда асосий жиҳатлардан бири сифатида туристик ҳудуднинг инвестицион жозибadorлигини инобатга олиш, муҳим аҳамият касб этади. Инвестицион лойиҳалар самарадорлигини аниқлашда самарадорликни аниқлаш ва кўрсаткичларни танлаб олишга алоҳида эътибор бериш лозим. Шу билан биргаликда, инвестицион самарадорликни баҳолашда лойиҳани молиялаштириш ва унга сарфланадиган харажатлар, қарз маблағларининг қопланиши ва ўз вақтида қайтарилишини назорат қилиб бориш керак.*

Калит сўзлар: *инвестиция, инвестиция лойиҳалари, инвестицион компания, инвестиция муҳити, инвестицион самарадорлик, хорижий инвестиция, эркин туристик зона.*

Аннотация. *Инвестиционная привлекательность туристической зоны – один из ключевых аспектов привлечения инвестиций. При определении привлекательности инвестиционных проектов особое внимание следует уделять определению эффективности и подбору показателей. При этом, оценивая эффективность вложений, необходимо контролировать финансирование проекта и его стоимость, возврат и своевременное погашение кредитов.*

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционные проекты, инвестиционная компания, инвестиционная среда, эффективность вложений, иностранные инвестиции, свободная туристическая зона.*

Annotation. *The main aspect in attracting investment is the investment attractiveness of the tourist area. In determining the effectiveness of investment projects, attention should be paid to determining efficiency and selecting indicators. At the same time, in assessing the investment efficiency, it is necessary to monitor the financing of the project and its costs, repayment and timely repayment of loans.*

Keywords. *investment, investment projects, investment company, investment environment, investment efficiency, foreign investment, free tourist zone.*